

Analysis of the neighborhood policy of the Islamic Republic of Iran towards the United Arab Emirates based on the SWOT analytical model

Iraj Vafaie¹, Gharine Keshishian siraki², Mohammadreza Ghaedi³

Date of Received: 2024/10/02

Date of Acceptance: 2025/03/06

Abstract

The Islamic Republic of Iran has always viewed the policy of strengthening relations with neighboring countries as one of the fundamental pillars of its diplomatic approach. In the meantime, the United Arab Emirates has always had a special place in the country's neighborhood policy due to its strategic location, significant economic capacities, and extensive ties with international powers. This research, using library tools, field notes, and questionnaires to collect data, and descriptive-analytical methods and SWOT analysis methods to analyze data, as well as utilizing the propositions of the neighborhood policy theory, sought to examine and analyze the neighborhood policy of the Islamic Republic of Iran toward the United Arab Emirates. The results indicate that Iran's relations with the Emirates have been formed in a complex, sensitive, and contradictory context. In a way that existing threats and shortcomings have more weight and impact than potential opportunities and capabilities. This relative dominance of threats over opportunities indicates that achieving Iran's goals in its neighborhood policy is not possible by relying solely on existing capacities, but rather requires adopting an active, multi-level, and precise strategy in confronting external challenges and correcting internal inefficiencies. This necessity is even more important in the case

1. phd student Department of International Relations, Ki. C., Islamic Azad University, Kish, Iran. Irvafaie@gmail.com

2. Department of Political Science and International Relations, ST.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran (Responsible author), g.keshishyan@iau.ir

3. Department of Political Science, Shi. C., Islamic Azad University, Shiraz, Iran. Ghaedi1352@gmail.com

 Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA...

of the UAE, which simultaneously plays an important role in the regional economy and also has a strong presence in the geopolitical competition of the Persian Gulf. In such circumstances, formulating a considered policy towards the UAE will require establishing a strategic balance between taking advantage of shared opportunities and realistic management of existing threats and limitations.

Keywords: Islamic Republic of Iran, United Arab Emirates, neighborhood policy, strengths and weaknesses, opportunities and threats, SWOT analysis method

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

۲

سال پانزدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۴

تحلیل سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی بر پایه مدل تحلیلی SWOT

ایرج وفایی^۱گارینه کشیشیان سیرکی^۲محمد رضا قانندی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۱۱

چکیده

جمهوری اسلامی ایران همواره به سیاست تقویت روابط با کشورهای همجوار به عنوان یکی از ارکان اساسی در رویکرد دیپلماتیک خود نگاه کرده است. در این میان، امارات متحده عربی به دلیل موقعیت راهبردی، ظرفیت‌های اقتصادی چشمگیر و پیوندهای گسترده‌اش با قدرت‌های بین‌المللی، همواره جایگاه ویژه‌ای در سیاست همسایگی این کشور داشته است. این پژوهش با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای، فیشبرداری و پرسشنامه برای گردآوری داده‌ها و روش توصیفی-تحلیلی و روش تحلیل SWOT جهت تحلیل داده‌ها و همچنین بهره‌گیری از گزاره‌های نظریه سیاست همسایگی، به دنبال بررسی و تحلیل سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی بوده است. نتایج حاکی از آن است که روابط ایران با امارات در بستری پیچیده، حساس و دارای ابعاد متضاد شکل گرفته است. به نحوی که تهدیدات و کاستی‌های موجود، نسبت به فرصت‌ها و توانمندی‌های بالقوه، از وزن و تأثیر بیشتری برخوردارند. این غلبه نسبی تهدیدها بر فرصت‌ها نشانگر آن است که تحقق اهداف ایران در سیاست همسایگی تنها با اتکا به ظرفیت‌های موجود امکان‌پذیر نیست، بلکه نیازمند اتخاذ راهبردی فعال، چندسطحی و دقیق در مواجهه با چالش‌های بیرونی و اصلاح ناکارآمدی‌های داخلی است. این ضرورت در مورد امارات که هم‌زمان نقشی مهم در اقتصاد منطقه دارد و در رقابت ژئوپلیتیکی خلیج فارس نیز حضوری پررنگ دارد از اهمیت بیشتری برخوردار است. در چنین شرایطی، تدوین سیاستی سنجیده در برابر امارات، مستلزم برقراری تعادلی راهبردی میان بهره‌گیری از فرصت‌های مشترک و مدیریت واقع‌بینانه تهدیدها و محدودیت‌های موجود خواهد بود.

واژه‌های کلیدی: جمهوری اسلامی ایران، امارات متحده عربی، سیاست همسایگی، نقاط قوت و ضعف،

فرصت‌ها و تهدیدات، روش تحلیل SWOT

۱. گروه روابط بین‌الملل، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، کیش، ایران. Irvafaei@gmail.com

۲. گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) g.keshishyan71@gmail.com

۳. گروه علوم سیاسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران. Ghaedi1352@gmail.com

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

۱. مقدمه

در وضعیت فعلی نظام بین الملل، نقش سیاست همسایگی در پیشبرد هم‌گرایی منطقه‌ای بیش از پیش مورد توجه محافل تصمیم‌گیری قرار گرفته است. در مناطق ژئوپلیتیکی حساسی مانند خلیج فارس، که درهم‌تنیدگی منافع انرژی، گذرگاه‌های بازرگانی، رقابت‌های راهبردی و چالش‌های ایدئولوژیک مشهود است، تحقق همکاری‌های منطقه‌ای هرچند دشوار، اما ضرورتی اجتناب‌ناپذیر به شمار می‌آید. جمهوری اسلامی ایران، به عنوان یکی از بازیگران محوری در این منطقه، چارچوب سیاست همسایگی خود را با در نظر گرفتن متغیرهایی چون امنیت، مسائل اقتصادی، روندهای منطقه‌ای و فشارهای خارجی تنظیم کرده است. در این میان، مناسبات جمهوری اسلامی ایران با امارات متحده عربی به دلیل پیچیدگی‌های سیاسی، امنیتی و اقتصادی، همواره یکی از مؤلفه‌های برجسته و در عین حال پرچالش سیاست همسایگی ایران محسوب شده است. با وجود تعاملات تجاری قابل توجه و پیوندهای اجتماعی ریشه‌دار، عواملی هم چون اختلافات ارضی بر سر جزایر سه‌گانه، استقرار نیروهای نظامی فرامنطقه‌ای در امارات و نزدیکی این کشور با رژیم صهیونیستی، به عنوان موانع اصلی در مسیر تعمیق روابط دوجانبه ایفای نقش می‌کنند. همین پیچیدگی‌ها ایجاب می‌نماید که روابط دو کشور، نه به صورت خطی و سطحی، بلکه در قالبی تحلیلی- راهبردی و چندلایه مورد بررسی قرار گیرد. با عنایت به ابعاد متنوع و چالش‌برانگیز این رابطه، به‌کارگیری مدل تحلیلی SWOT که ابزاری مؤثر برای ارزیابی راهبردی به شمار می‌رود، می‌تواند با شناسایی عوامل درونی (نقاط قوت و ضعف) و عوامل بیرونی (فرصت‌ها و تهدیدات) تأثیرگذار بر سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی، زمینه‌ساز ترسیم تصویری دقیق و ساختاریافته از سیاست همسایگی ایران در قبال امارات گردد.

از آن‌جا که تحلیل‌های واقع‌گرایانه نیازمند بهره‌گیری از داده‌های متنوع و روش‌شناسی تلفیقی هستند، در این پژوهش علاوه بر استفاده از منابع مکتوب شامل مقالات پژوهشی، کتاب‌های تخصصی و نظریات حوزه روابط بین‌الملل، از پرسشنامه‌های نیمه‌ساختاریافته نیز بهره گرفته شده تا دیدگاه‌های نخبگان، تحلیل‌گران سیاست خارجی و متخصصان امنیت منطقه‌ای نیز در جمع‌بندی نهایی لحاظ شود. این رویکرد تلفیقی در بستر مدل تحلیل SWOT، امکانی مناسب برای مقایسه یافته‌های نظری با داده‌های میدانی فراهم نموده و تصویری روشن‌تر از وضعیت موجود، قابلیت‌های بالقوه و محدودیت‌های پیش‌روی سیاست همسایگی ایران ارائه نموده است. انگیزه اصلی نگارنده از انجام این پژوهش، ارائه تحلیلی علمی و راهبردی از سیاست همسایگی ایران در قبال امارات متحده عربی، با تمرکز بر ظرفیت‌های هم‌گرایی منطقه‌ای بوده است.

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام
جمعه ترانست العالم الاسلامی

۲. پیشینه پژوهش

گوهری مقدم و دیگران (۱۴۰۲) در مقاله‌ای تحت عنوان «سیاست همسایگی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ الگوی پیشنهادی و توصیه‌های سیاستی» بیان می‌کند، سیاست همسایگی مبتنی بر مدل بومی، به‌عنوان راهبرد اصلی سیاست خارجی ایران شناخته شده و نقش مهمی در ایجاد هم‌گرایی منطقه‌ای ایفا می‌کند. نتایج حاصل از این پژوهش حاکی از آن است که یک الگوی سه‌بعدی شامل مفاهیم، معامله و مقابله، می‌تواند چارچوب مناسبی برای تعامل ایران با همسایگان ارائه دهد.

مرادی حقیقی (۱۴۰۲) در مقاله‌ای تحت عنوان «توسعه روابط تجاری ایران و امارات متحده عربی» به این موضوع اشاره می‌کند که امارات به دلیل زیرساخت‌های لجستیکی و خدمات تجاری‌اش، همواره یکی از پنج شریک اصلی تجاری ایران بوده و سهم بزرگی در مبادلات تجاری دو کشور داشته است. نتایج حاصل از این پژوهش حاکی از آن است که بهره‌گیری از دیپلماسی تجاری برای ارتقای کمی و کیفی روابط با امارات، در راستای حداکثرسازی منافع اقتصادی ایران ضروری است.

گمشادزهی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی (۱۳۹۲-۱۴۰۰)» به این موضوع اشاره می‌کند که روابط سیاسی و اقتصادی میان ایران و امارات به‌رغم وجود چالش‌هایی مانند ادعای مالکیت جزایر ایرانی، روندی روبه‌گسترش داشته و مبتنی بر نیازهای متقابل دو کشور شکل گرفته است. نتایج حاصل از این پژوهش حاکی از آن است که روابط دو کشور در بازه زمانی مورد نظر، تقویت شده و چالش‌های موجود مانع رشد این تعاملات نشده‌اند.

مشفق (۱۴۰۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «فرصت‌ها و چالش‌های همکاری ایران و امارات» به این موضوع اشاره می‌کند که امارات یکی از مهم‌ترین شرکای تجاری ایران است و به فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌روی همکاری اقتصادی میان دو کشور می‌پردازد. وی راه‌کارهایی نیز برای توسعه این همکاری‌ها با هدف تأمین امنیت اقتصادی ایران ارائه می‌دهد. نتایج حاصل از این پژوهش حاکی از آن است که با وجود تنش‌های سیاسی، روابط اقتصادی دو کشور همچنان ادامه دارد، اما از ظرفیت‌های موجود به‌طور کامل استفاده نشده است.

اولریشسن^۱ (۲۰۲۲) در کتابی تحت عنوان «بازگرداندن تعادل به روابط ایران و امارات» به این موضوع اشاره می‌کند که روابط دو کشور، متأثر از تحولات ژئوپلیتیکی و سیاست همسایگی ایران، در

1. Ulrichsen

بستر رقابت و همکاری شکل گرفته است. نتایج حاصل از این پژوهش حاکی از آن است که اگرچه وابستگی‌های اقتصادی و ضرورت همکاری‌های تجاری می‌تواند بستری برای بهبود روابط فراهم آورد، اما تداوم اختلافات سیاسی و رقابت‌های امنیتی منطقه‌ای، همچنان مانعی جدی برای تحقق این هدف است. گلوبیتزا^۱ و زاکارا^۲ (۲۰۲۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «سیاست خارجی جمهوری اسلامی از دریچه ایرانی: ابتکارات تعامل با شورای همکاری خلیج فارس» استدلال می‌کنند که علی‌رغم تصور رایج درباره رویکرد صرفاً ایدئولوژیک ایران، سیاست خارجی این کشور به‌ویژه در قالب سیاست همسایگی، برخوردی عمل‌گرایانه دارد که در چارچوب گفتمان انقلابی نهادینه شده عمل می‌کند. آن‌ها با تمرکز بر دوره ریاست جمهوری حسن روحانی، به تحلیل ابتکارات گفتمانی و عملی ایران برای بهبود روابط با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس، از جمله طرح «صلح هرمز»، می‌پردازند.

۳. چارچوب نظری: سیاست همسایگی

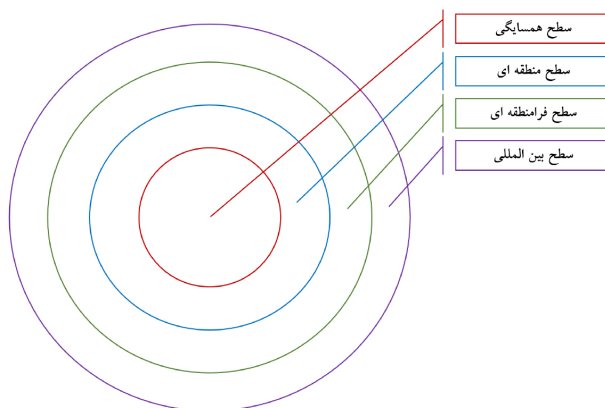
اصطلاح «واحد همسایگی»^۳ به عنوان مفهومی مبتنی بر توسعه و عمران را اولین بار «کلرنس پری»^۴ در دهه‌ی ۱۹۲۰ در تهیه طرح توسعه نیویورک و حومه معرفی نمود. (سرعلی و پوردیهیمی، ۱۳۹۵: ۷) این اصطلاح بعدها از دانش معماری و شهرسازی به دیگر دانش‌های علوم انسانی از جمله جغرافیا و علوم سیاسی و روابط بین‌الملل و روابط بین کشورهای مجاور وارد شد. (Jackson, 2006: 217) نخستین سطح روابط خارجی به حوزه همسایگی مربوط می‌شود. اهمیت این سطح تنها به مرزهای جغرافیایی مشترک مربوط نمی‌شود، بلکه حوزه همسایگی می‌تواند میراث‌دار پیوندهای مشترک فرهنگی، دینی، قومیتی و تاریخی باشد. روابط همسایگی سنگ بنای سطوح بالاتر روابط خارجی نیز می‌باشد و بدون روابط همسایگی، تعریف و مفهوم‌بندی روابط منطقه‌ای و بین‌الملل امکان‌پذیر نخواهد بود. (راوندی و دیگران، ۱۴۰۱: ۶) همسایه، آغاز ضروری و ناگزیر نگاه به بیرون است. همسایه، به این ترتیب، متغیر اول و اساسی در «واقعیت» سیاست خارجی است. (طاهایی و موسوی نیا، ۱۳۹۳: ۱۷۳) همسایگی مرحله‌ای ماقبل منطقه‌گرایی^۵ و شرط عقلی لازم برای تحقق آن است، چه اینکه روشن است که بدون تفاهمات دوجانبه قبلی، آن‌هم از نوع نهادینه شده میان همسایگان، پروژه‌های منطقه‌گرایی

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام
جمعیت نرسانت العالم الاسلامی

1. Glombitza
2. Zaccara
3. Neighborhood Unit
4. Perry, Clarence A
5. Regionalism

سرانجامی نخواهند داشت. همسایگی عنصر سازنده منطقه است. منطقه‌گرایی، که ادبیات گسترده‌ای نیز در دانش روابط بین‌الملل دارد، خود، در عمل، بر بنیاد روابط همسایگی قرار دارد. (Chuny, 2010: 143)

شکل ۱: سطوح مختلف سیاست خارجی و جایگاه سیاست همسایگی در آن (نگارنده)

نظریه همسایگی مبتنی بر رویکردی هنجاری به روابط خارجی است. این نظریه می‌گوید کشوری که مبتکر سیاست همسایگی یا آغازکننده این سیاست است، بر مبنای عقلانیت ارتباطی هزینه می‌کند تا در آینده سود مادی همسایگی را برداشت نماید. (Barry, 2005: 54) دشوارترین شرط برای یک کشور قدرت‌مند منطقه‌ای، جهت نیل به یک همسایگی موثر و موفق آن است که «همة واحدهای سیاسی در آن منطقه به صورت مستقیم و یا غیر مستقیم به برتری و سیادت آن قدرت اذعان نمایند. اما این اعلام به پذیرش رهبری آن قدرت توسط کشورهای منطقه، با تحقیر و یا ارباب‌دولت‌های منطقه و نمایان ساختن میل به برتری بر آنها به نتیجه نخواهد رسید. (Jackson, 2006: 92) از این رو سیاست همسایگی برای کشوری که دارای قدرت فرهنگی و تمدنی است، زمانی محقق می‌شود که کشورهای منطقه‌ای، جایگاه آن کشور را به مثابه یک تهدید نپندارند و حتی مشروعیت مداخله مثبت به کشور مرجع را در اختلافات منطقه‌ای و حتی امور داخلی خود بدهند. (موسوی‌نیا، ۱۴۰۰: ۱۱۹)

نکته حائز اهمیت در احیای سیاست همسایگی، پرهیز از اتخاذ سیاست‌های نفوذ از سوی کشور مبتکر سیاست همسایگی می‌باشد. رعایت این شرط از آن جهت ضروری می‌باشد که دولت‌های ضعیف‌تر یک منطقه در جهت افزایش ضریب امنیت ملی خود، همواره عادت داشته‌اند در مقابل هر نوع اقدام غیر مترقبه قدرت برتر منطقه‌ای، به ایجاد روابط آشکار و پنهان با قدرت‌های خارج از منطقه اقدام کنند. (Dalton Lin, 2010: 15)

بهره‌گیری از نظریه «سیاست همسایگی» به‌عنوان چارچوب نظری در تحلیل سیاست جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی، با تمرکز بر روابط دوجانبه در بستر جغرافیای سیاسی مجاورت، امکان واکاوی دقیق‌تری از ابعاد راهبردی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی این روابط را فراهم می‌آورد. این سیاست فراتر از یک تعامل صرف دیپلماتیک، مبتنی بر نوعی واقع‌گرایی منطقه‌محور است که در آن، دو طرف ناگزیر از تنظیم سیاست‌های خود بر مبنای منافع متقابل، تهدیدات مشترک، فرصت‌های هم‌افزا و چالش‌های منطقه‌ای هستند. انطباق نظریه سیاست همسایگی با مدل تحلیلی SWOT در این پژوهش نیز امکان شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید در این روابط دوجانبه را در بستری نظری و کاربردی مهیا می‌سازد و از این رهگذر، به ترسیم تصویر واقع‌بینانه‌تری از جایگاه و جهت‌گیری سیاست خارجی ایران در قبال یکی از مهم‌ترین همسایگان جنوبی‌اش یاری می‌رساند.

۴. هم‌گرایی اقتصادی و چالش‌های سیاسی ایران و امارات

جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی همواره نسبت به سایر همسایگان خود، بالاترین سطح روابط را بر اساس منافع ملی در حوزه اقتصادی داشته‌اند. پتانسیل‌های متعددی نیز وجود دارد که می‌تواند بر گرمی روابط میان دو کشور بیفزاید. نزدیک بودن روابط تجاری ایران و امارات متحده عربی، به‌ویژه امارت دبی در عرصه تجاری، همسایگی دو کشور، مسلمان بودن هر دو کشور، حضور و اقامت تعداد زیادی از شرکت‌ها و نهادها در امارات، به‌طوری‌که میزبانی بیش از ۸۰۰۰ شرکت و ۶۰۰۰ کارآفرین ایرانی و حضور حدود ۲۴ نهاد ایرانی در این کشور، باعث شده که ایران به‌عنوان یکی از شرکای مهم اقتصادی امارات در منطقه تبدیل شود. (عباسی و خسروی، ۱۳۹۸: ۳) به‌رغم نزدیکی اقتصادی، اما در حوزه سیاسی به دلیل اختلافاتی مانند مسئله جزایر سه‌گانه و حضور آمریکا در امارات، عادی‌سازی روابط دیپلماتیک امارات با رژیم صهیونیستی از یک‌سو و سطح بالای روابط تجاری و اقتصادی از سوی دیگر، روابطی چندبعدی و پیچیده برقرار بوده است. (اسماعیلی و دیگران، ۱۴۰۲: ۳)

در طول چند دهه اخیر، امارات متحده عربی همواره یکی از پنج شریک تجاری اصلی جمهوری اسلامی ایران به‌شمار آمده است. این کشور به‌ویژه در زمینه واردات، نقش محوری برای ایران ایفا نموده و به‌عنوان مهم‌ترین مبدا وارداتی کالاها به کشور مطرح است. توسعه زیرساخت‌های تجاری در امارات، به‌ویژه در بخش حمل‌ونقل دریایی و قابلیت جابه‌جایی کشتی‌های کانتینری با ظرفیت بالا، بستر مناسبی را برای تعاملات اقتصادی فراهم کرده است. افزون بر این، حضور گسترده بازرگانان و فعالان صنعتی

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام

در این کشور با هدف بهره‌گیری از مزیت‌های تجاری و تکمیل مراحل نهایی زنجیره تولید، به‌ویژه در قالب‌هایی هم‌چون بسته‌بندی کالا، از عوامل مؤثر در گسترش روابط اقتصادی دو کشور طی سال‌های گذشته به‌شمار می‌رود. مطابق آخرین آمار منتشرشده در سال ۲۰۲۳، حجم مبادلات تجاری ایران و امارات به ۲۴ میلیارد دلار رسیده است؛ رقمی که امارات را پس از چین در جایگاه دوم بزرگ‌ترین شریک تجاری ایران قرار داده است. علاوه بر این، انجام حدود ۳۲۰ پرواز هفتگی میان دو کشور نیز بیان‌گر سطح بالای رفت‌وآمدهای اقتصادی و گردشگری است. ارائه خدمات متنوع تجاری، به‌ویژه در حوزه‌های مرتبط با لجستیک، از ویژگی‌های برجسته ساختار اقتصادی امارات محسوب می‌شود. در چنین شرایطی، بهره‌مندی ایران از ظرفیت‌های لجستیکی و خدماتی موجود در امارات می‌تواند نقش مهمی در ارتقای توان صادراتی کشور ایفا کند. (Ramezani Bonesh, 2023: 33) با رونق این سطح از تجارت میان دو کشور، سازمان‌های زیادی برای کمک به مشاغل ایرانی در امارات ایجاد شده‌اند؛ از جمله آن‌ها، شورای تجارت ایران و کمیته مشترک تجارت امارات و ایران است. (رستمی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۴)

در حوزه سرمایه‌گذاری‌های خارجی، آمارها حاکی از آن است که حجم سرمایه‌گذاری‌های ایران در امارات تا سال ۲۰۱۵ به رقم قابل‌توجه ۲۰۰ میلیارد دلار رسیده بود. همچنین، طبق برآورد برخی منابع در سال ۲۰۲۳، مجموع سرمایه‌گذاری‌های ایرانیان در دبی به حدود ۳۰۰ میلیارد دلار بالغ شده است. این ارقام بیان‌گر نقش پررنگ و رو به رشد حضور اقتصادی ایران در بازارهای امارات و به‌ویژه در دبی، به‌عنوان یکی از قطب‌های مالی و تجاری منطقه می‌باشد. در همین چارچوب، ایران و امارات متحده عربی بر سر امضای یادداشت تفاهمی جدید به توافق رسیده‌اند که هدف آن جلوگیری از اخذ مالیات مضاعف و تسهیل فرآیند سرمایه‌گذاری متقابل است. این اقدام، حاکی از آن است که دو کشور در مسیر دستیابی به توافق‌های مالیاتی و اقتصادی گسترده‌تری، از جمله توافق‌نامه جامع همکاری اقتصادی، گام برمی‌دارند. در دوره ریاست جمهوری ابراهیم رئیسی در ایران، دولت امارات تمایل خود را به سرمایه‌گذاری ۱۰۰ میلیارد دلاری در ایران اعلام نموده است. این موضوع به‌ویژه از آن جهت اهمیت دارد که ایران از ظرفیت‌های تولیدی فنی و کم‌هزینه برخوردار است و این مزیت می‌تواند در تلفیق با زیرساخت‌های تولید منطقه‌ای، بستر مناسبی برای تولید کالاهای صادرات‌محور با استاندارد بالا فراهم آورد. (Rooh Al-Amimi, 2023: 6-9)

یکی دیگر از حوزه‌های مهم و نیازمند سرمایه‌گذاری گسترده، صنعت گردشگری است؛ بخشی که جایگاه ویژه‌ای در افق روابط دوجانبه میان ایران و امارات دارد. بر اساس برآوردهای موجود، در سال

۲۰۲۳ حدود ۲۰۰ هزار گردشگر ایرانی به امارات سفر کرده‌اند؛ آماری که اهمیت این صنعت را در تعاملات اقتصادی و فرهنگی میان دو کشور نشان می‌دهد. از سوی دیگر، ایران نیز از توان بالقوه‌ای در این زمینه برخوردار است و برآوردها حاکی از آن است که ظرفیت میزبانی از شش میلیون گردشگر در سال را داراست؛ ظرفیتی که در صورت بهره‌برداری مؤثر می‌تواند به ارتقای درآمدهای ارزی و تحرک اقتصادی در کشور منجر شود. (Tehran times, 2024: 2)

در سال ۲۰۲۳، ایران و امارات، نخستین کمیسیون اقتصادی مشترک خود را در ابوظبی برگزار کردند که در آن توسعه همکاری‌های اقتصادی در حوزه‌هایی مانند اقتصاد نوین، گردشگری، حمل‌ونقل، کارآفرینی، انرژی‌های تجدیدپذیر، کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، نوآوری، لجستیک، کشاورزی و محیط‌زیست مورد بررسی قرار گرفت. در این جلسه راهکارهایی برای تقویت همکاری‌های دوجانبه اقتصادی مطرح شد. در پی این نشست، امارات با آزادسازی ۷۰۰ میلیون دلار از دارایی‌های مسدود شده ایران، به کاهش تنش‌ها کمک کرده و به بزرگ‌ترین شریک تجاری ایران در منطقه تبدیل شد. همچنین در سال ۲۰۲۳ محدودیت‌های تجاری کاهش یافت، بانک‌های امارات حساب‌های بانکی برای ایرانیان افتتاح کردند و شرکت‌های ایرانی فعالیت‌های خود را از سر گرفتند. در مارس ۲۰۲۳ نیز توافقی برای تسهیل تجارت با استفاده از درهم امارات به امضا رسید. (Moec.gov.ae, 2024: 2-4)

در حوزه سیاسی، روابط ایران و امارات همواره تحت تأثیر تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی قرار گرفت. پس از امضای توافقنامه ابراهیم در سال ۲۰۲۰ و عادی‌سازی روابط امارات با اسرائیل، ایران نسبت به افزایش نفوذ اسرائیل در خلیج فارس و همکاری‌های اطلاعاتی و نظامی میان تل‌آویو و ابوظبی ابراز نگرانی نمود. تهران، حضور اسرائیل در نزدیکی مرزهای خود را یک تهدید امنیتی جدی می‌داند و بارها به امارات هشدار داده است که نباید اجازه دهد خاک این کشور به پایگاهی برای اقدامات ضدایرانی تبدیل شود. باوجود این تنش‌ها، در سال‌های اخیر، تلاش‌هایی برای کاهش تنش و بهبود روابط دیپلماتیک میان دو کشور صورت گرفته است. در سال ۲۰۲۳، ایران و امارات سفرای خود را پس از سال‌ها مجدداً اعزام کردند و سطح روابط دیپلماتیک را افزایش دادند. این اقدام در چارچوب سیاست کلی دو طرف برای تنش‌زدایی و تلاش برای حفظ تعادل در سیاست خارجی خود ارزیابی می‌شود. (Quamar & Hameed, 2023: 342)

به‌طور کلی، پیشینه تاریخی روابط ایران و امارات متحده عربی نشان می‌دهد که این رابطه همواره تحت تأثیر منافع اقتصادی مشترک، رقابت‌های ژئوپلیتیکی و اختلافات تاریخی قرار داشته است.

۵. سیاست همسایگی ایران در قبال امارات متحده عربی

سیاست همسایگی در تبیین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، به‌ویژه در قبال کشورهای حاشیه خلیج فارس مانند امارات متحده عربی، یکی از ارکان راهبردی در راستای تأمین امنیت منطقه‌ای، کاهش تنش‌ها و ارتقاء همکاری‌های اقتصادی و سیاسی به‌شمار می‌رود. جمهوری اسلامی ایران، با درک اهمیت ژئوپلیتیکی خلیج فارس و نقش کلیدی امارات در مناسبات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، همواره تلاش نموده است تا رویکردی متوازن میان رقابت و همکاری را در روابط خود با ابوظبی اتخاذ کند. این سیاست، به‌ویژه پس از تحولات امنیتی در منطقه و تشدید فشارهای بین‌المللی بر ایران، بیشتر معطوف به مدیریت بحران‌ها و جلوگیری از هم‌سویی امارات با طرح‌های تقابلی علیه ایران بوده است. بر همین اساس، تهران تلاش کرده با بهره‌گیری از ابزارهای دیپلماتیک، اقتصادی و فرهنگی، تصویر یک بازیگر عقل‌گرا و خواهان ثبات را در برابر امارات و دیگر کشورهای عربی منطقه ارائه دهد، تا ضمن کاهش نگرانی‌های امنیتی، زمینه‌های همکاری مشترک، خصوصاً در حوزه‌های اقتصادی و تجاری، افزایش یابد.

از سوی دیگر، روابط ایران و امارات همواره تحت تأثیر مسائل ساختاری و پرونده‌های حساسی مانند اختلافات ارضی بر سر جزایر سه‌گانه (Kaddorah, 2018: 30)، روابط امارات با ایالات متحده و رژیم صهیونیستی (رضاپور و منعم، ۱۴۰۳: ۱۷۱)، و دنباله روی از سیاست‌های عربستان سعودی در منطقه (اسماعیلی و دیگران، ۱۴۰۲: ۳) قرار داشته است. با این حال، ایران در چارچوب سیاست همسایگی خود، همواره سعی نموده است از ظرفیت‌های موجود برای تنش‌زدایی استفاده نموده و با بهره‌گیری از دیپلماسی فعال و پیام‌های صریح مبنی بر آمادگی برای گفت‌وگو و همکاری، جایگاه خود را به عنوان قدرتی باثبات و قابل تعامل در منطقه تثبیت کند. سیاست همسایگی ایران در قبال امارات، بخشی از راهبرد کلان این کشور برای گذار از رویکرد تقابل‌محور به سمت تعامل‌گرایی مشروط و هوشمندانه در نظام منطقه‌ای خلیج فارس تلقی می‌شود.

۶. نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات پیش روی سیاست همسایگی ایران در قبال امارات

در این پژوهش که با هدف بررسی سیاست همسایگی ایران نسبت به امارات متحده عربی انجام شده، صرفاً تکیه بر منابع اسنادی و کتابخانه‌ای کافی نبوده و برای دستیابی به شناختی دقیق‌تر و واقع‌گرایانه‌تر از روابط میان دو کشور، از ابزارهای میدانی نیز استفاده شده است. در همین راستا، پرسشنامه‌ای نیمه‌ساختاریافته طراحی و به‌عنوان مکمل مطالعات نظری به کار گرفته شده است. ویژگی ممتاز این

فصلنامه علمی-پژوهشی
مجموعه‌ی دراست‌العلوم الاسلامی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

پرسشنامه در ساختار نیمه‌ساختاریافته آن نهفته است، به‌گونه‌ای که مؤلفه‌های مطرح‌شده در آن، نه به‌صورت ذهنی یا انتزاعی، بلکه بر پایه نتایج مستند حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای طراحی شده‌اند. برای هر یک از چهار بُعد اصلی تحلیل SWOT شامل نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات، یازده مؤلفه کلیدی (در مجموع ۴۴ مؤلفه) که از تحلیل دقیق منابع علمی، گزارش‌های سیاسی، اسناد بالادستی و یافته‌های پیشین پژوهش استخراج شده است، مبنای طراحی سؤالات قرار گرفتند. این ساختار منسجم و هدف‌مند، از آن رو اهمیت دارد که امکان مقایسه داده‌های کیفی حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای با داده‌های کمی حاصل از نظرات کارشناسان را ممکن ساخته و در نتیجه، قابلیت تعمیم و اعتبارسنجی یافته‌ها را به نحو قابل ملاحظه‌ای افزایش داده است.

از این رو، میزان اثرگذاری هر یک از ۱۱ مؤلفه هر بُعد، با مقیاسی از ۰ تا ۱۰۰ توسط پاسخ‌دهندگان ارزیابی گردید. پاسخ‌ها به‌صورت هدفمند از میان ۴۰ نفر از متخصصان حوزه‌های سیاست، اقتصاد و روابط بین‌الملل گردآوری شده که به‌طور عملی با موضوع آشنایی داشته‌اند. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها در قالب جداول و نمودارهای گرافیکی ارائه گردیده تا تصویری کمی و مقایسه‌پذیر از وضعیت مؤلفه‌ها به دست آید. به‌کارگیری این روش ترکیبی باعث شده تا نتایج پژوهش از جامعیت بیشتری برخوردار شود و بتواند پایه‌ای واقع‌بینانه‌تر برای تدوین پیشنهادها و سیاستی و تصمیم‌سازی‌های آینده در حوزه روابط ایران و امارات فراهم آورد.

۶-۱. نقاط قوت

بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده از پرسشنامه، میزان تأثیر هر یک از یازده مؤلفه‌ای که به‌عنوان نقاط قوت جمهوری اسلامی ایران در پیشبرد سیاست همسایگی این کشور نسبت به امارات متحده عربی نقش دارند به شرح جدول و نمودار ذیل می‌باشد.

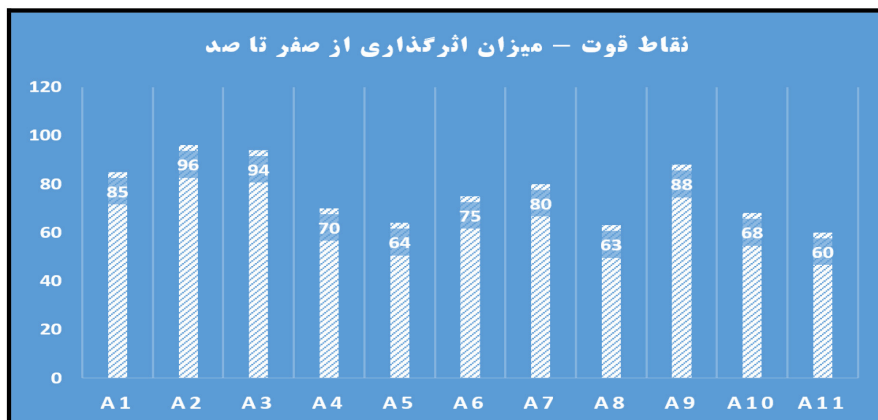
جدول ۱: میزان اثرگذاری نقاط قوت ایران تأثیرگذار در پیشبرد سیاست همسایگی در قبال امارات

ردیف	مؤلفه‌ها (نقاط قوت)	میزان تأثیرگذاری	
		مقیاس عددی از ۰ تا ۱۰۰	کد
۱	پیشینه فرهنگی و تمدنی کهن ایران	۸۵	A1
۲	موقعیت گذرگاهی ایران به‌عنوان در کریدور شرق-غرب و شمال-جنوب	۹۶	A2
۳	ظرفیت‌های گسترده انرژی (نفت و گاز)	۹۴	A3

A4	۷۰	ظرفیت بالای منابع معدنی متنوع در ایران	۴
A5	۶۴	ظرفیت‌های متنوع گردشگری و برخورداری از طبیعت چهار فصل	۵
A6	۷۵	نیروی انسانی تحصیل کرده و جوان	۶
A7	۸۰	توانمندی‌های نظامی و دفاعی مؤثر ایران در منطقه	۷
A8	۶۳	هم‌زیستی مسالمت‌آمیز اقوام سنتی و ادیان الهی در ایران	۸
A9	۸۸	سواحل طولانی در شمال و جنوب کشور و دسترسی به آب‌های آزاد	۹
A10	۶۸	توسعه صنایع بومی دانش‌بنیان و استارت‌آپ‌های نوظهور	۱۰
A11	۶۰	تجربه غنی ایران در مدیریت تحولات منطقه‌ای و بحران‌ها	۱۱
	۷۶٫۶۳	میانگین میزان اثرگذاری نقاط قوت	

ماخذ: نتایج حاصل از تحقیق

نمودار ۱: میزان اثرگذاری نقاط قوت ایران تاثیرگذار در پیشبرد سیاست همسایگی در قبال امارات

ماخذ: نتایج حاصل از تحقیق

تحلیل جدول و نمودار فوق حاکی از آن است که نقاط قوت ایران در پیشبرد سیاست همسایگی این کشور در قبال امارات متحده عربی، مبتنی بر مجموعه‌ای از مؤلفه‌های دارای وزن و اهمیت متفاوت است. در این میان، موقعیت ژئوپلیتیکی ایران به‌عنوان یک گذرگاه راهبردی در کریدورهای حمل‌ونقل بین‌المللی شرق-غرب و شمال-جنوب، نقش محوری و تعیین‌کننده‌ای در تعاملات منطقه‌ای ایفا می‌کند. این جایگاه جغرافیایی نه‌تنها ایران را به بازیگری غیرقابل چشم‌پوشی در معادلات منطقه‌ای تبدیل کرده، بلکه بستر مناسبی برای توسعه همکاری با کشورهای هم‌جوار از جمله امارات فراهم کرده است.

در کنار این مؤلفه ژئوپلیتیکی، منابع انرژی ایران، به‌ویژه نفت و گاز، یکی دیگر از نقاط قوت این کشور محسوب می‌شود. وجود این منابع، امکان بهره‌برداری از دیپلماسی انرژی، تقویت پیوندهای اقتصادی و ایجاد وابستگی‌های متقابل را فراهم نموده که می‌تواند مسیر هم‌گرایی منطقه‌ای را هموارتر کند. همچنین دسترسی ایران به آب‌های آزاد و سواحل طولانی، ظرفیت قابل توجهی برای توسعه همکاری‌های بندری، بازرگانی دریایی و ارتقای امنیت منطقه‌ای به وجود آورده است.

تحلیل داده‌ها همچنین حاکی از آن است که عوامل فرهنگی و تمدنی، علی‌رغم سابقه کهن و ظرفیت نرم قدرت ایران، در مقایسه با مؤلفه‌های اقتصادی و ژئوپلیتیکی، نقش ثانویه‌تری در سیاست همسایگی ایفا می‌کنند. به‌همین ترتیب، توانمندی‌های نظامی و دفاعی هرچند مزیت‌های بازدارنده‌ای در سطح منطقه ایجاد کرده‌اند، اما از دید کارشناسان، بیش از آن‌که نقش تقویت‌کننده روابط هم‌گرایانه داشته باشند، جنبه حفظ موازنه و امنیت را برجسته می‌سازند. از سوی دیگر، عواملی مانند نیروی انسانی جوان و تحصیل‌کرده و منابع معدنی، اگرچه از ظرفیت‌های مهم داخلی هستند، اما تا زمانی که با توسعه زیرساختی، نوآوری و جذب سرمایه‌گذاری خارجی همراه نشوند، نقش مؤثری در معادلات منطقه‌ای نخواهند داشت. در سطحی پایین‌تر، ظرفیت‌هایی هم‌چون صنعت گردشگری، هم‌زیستی قومی و مذهبی، تجربه ایران در مدیریت تحولات منطقه‌ای و نیز توسعه صنایع دانش‌بنیان، از دید کارشناسان، در حال حاضر نتوانسته‌اند تأثیر عملی برجسته‌ای در روابط با امارات داشته باشند.

۶-۲. نقاط ضعف

بر اساس بررسی‌های دقیق منابع در دسترس و تحلیل‌های مبتنی بر مطالعات اسنادی، مجموعه‌ای از نقاط ضعف و کاستی‌های ساختاری و عملکردی شناسایی شده‌اند که به‌عنوان موانع اصلی در مسیر اجرای مؤثر سیاست همسایگی ایران در قبال امارات، ایفای نقش می‌کنند. نتایج این پایش‌ها و ارزیابی‌ها در قالب جدول و نمودار ذیل به روشنی نشان می‌دهد هر یک از این عوامل تا چه حد در محدود کردن ظرفیت‌های ایران برای تحقق اهداف همسایگی و تعامل سازنده با امارات مؤثر بوده‌اند.

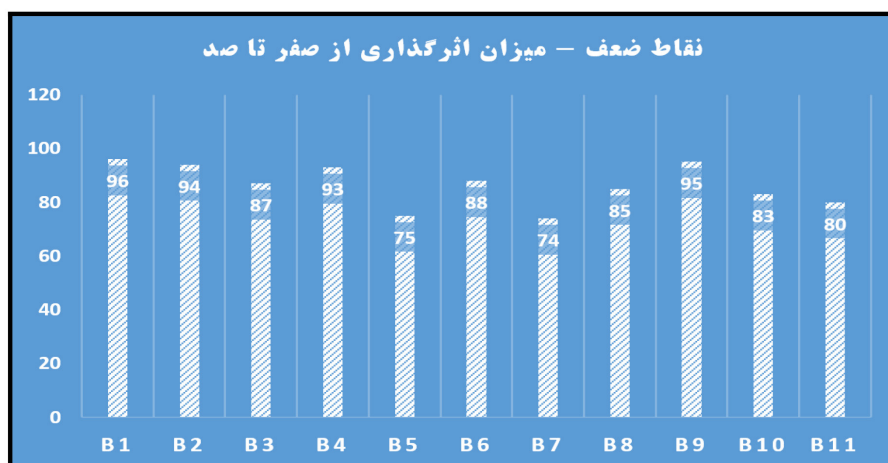
جدول ۲: میزان اثرگذاری نقاط ضعف ایران تاثیرگذار در پیشبرد سیاست همسایگی در قبال امارات

ردیف	مؤلفه‌ها (نقاط قوت)	میزان تاثیرگذاری	
		مقیاس عددی از ۰ تا ۱۰۰	کد
۱	ناهماهنگی و شکاف سیاسی و عدم ثبات در سیاست‌های خارجی ایران	۹۶	B1

B2	۹۴	مشکلات اقتصادی، تورم و کاهش ارزش پول ملی	۲
B3	۸۷	ضعف در تنوع بخشی اقتصادی و وابستگی زیاد به درآمدهای نفتی	۳
B4	۹۳	محدودیت در دسترسی به سیستم بانکی و مالی بین‌المللی	۴
B5	۷۵	چالش‌ها و بحران‌های اجتماعی داخلی	۵
B6	۸۸	ناکارآمدی ساختاری و فساد نهادینه در نظام اداری کشور	۶
B7	۷۴	عدم بهره‌برداری کافی از ظرفیت‌های رسانه‌ای و فرهنگی ایران	۷
B8	۸۵	ضعف در برندسازی ملی و تصویرسازی مثبت از ایران در منطقه	۸
B9	۹۵	نبود راهبرد جامع برای سیاست همسایگی با کشورهای عربی	۹
B10	۸۳	نگاه امنیتی صرف به سیاست خارجی در برخی دوره‌ها	۱۰
B11	۸۰	عدم توجه کافی به توسعه و نوسازی زیرساخت‌های حمل و نقل بین‌المللی	۱۱
	۸۶/۳۶	میانگین میزان اثرگذاری نقاط ضعف	

ماخذ: نتایج حاصل از تحقیق

نمودار ۲: میزان اثرگذاری نقاط ضعف ایران تاثیرگذار در پیشبرد سیاست همسایگی در قبال امارات

ماخذ: نتایج حاصل از تحقیق

تحلیل جدول و نمودار فوق حاکی از آن است که اصلی‌ترین نقاط ضعف مؤثر بر سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی، عمدتاً ریشه در کاستی‌های ساختاری، اقتصادی و راهبردی دارد. در رأس این نقاط ضعف، بی‌ثباتی در سیاست خارجی و فقدان انسجام سیاسی، همراه با نبود یک راهبرد جامع و مشخص برای تعامل با کشورهای عربی، مانعی جدی برای ایجاد روابط پایدار

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسة العالم الاسلامي
فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

با امارات می‌باشد. این دو عامل، به‌وضوح بیان‌گر ضعف در چارچوب‌سازی و جهت‌گیری راهبردی سیاست همسایگی هستند. از سوی دیگر، به نظر کارشناسان، مشکلات عمیق اقتصادی نظیر تورم مزمن، کاهش ارزش پول ملی و محدودیت در دسترسی به نظام مالی جهانی، ظرفیت ایران را برای ایفای نقش مؤثر در همکاری‌های اقتصادی منطقه‌ای به‌شدت کاهش داده‌اند و فرصت‌های تعامل مشترک را از میان برده است. از سویی دیگر، عواملی نظیر فساد ساختاری و مزمن در نظام اداری، وابستگی شدید و بلندمدت به درآمدهای نفتی و همچنین ناتوانی در ارائه تصویری مثبت و جذاب از ایران در افکار عمومی منطقه، به‌عنوان موانعی پنهان اما مؤثر، کارایی دیپلماسی عمومی و فرهنگی ایران را به حاشیه رانده‌اند. در سطحی پایین‌تر، عواملی مانند نگاه امنیت‌محور در سیاست خارجی و غفلت از توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقل بین‌المللی نیز در تداوم فضای بی‌اعتمادی و کاهش ظرفیت‌های هم‌گرایی با امارات نقش داشته‌اند. هرچند از دید کارشناسان و صاحب‌نظران، این مؤلفه‌ها به اندازه عوامل کلان سیاسی و اقتصادی تأثیر فوری ندارند، اما در بلندمدت می‌توانند شکاف‌های عمیق‌تری در مسیر تعاملات منطقه‌ای ایجاد کنند. عوامل اجتماعی و فرهنگی نظیر شکاف‌های داخلی و عدم بهره‌برداری مؤثر از ظرفیت‌های فرهنگی نیز در ارزیابی‌ها امتیاز پایین‌تری دریافت کرده‌اند، اما همچنان در تضعیف انسجام سیاست منطقه‌ای و چهره بین‌المللی ایران نقش دارند. در مجموع، این مؤلفه‌ها نشان می‌دهند که با وجود ظرفیت‌های بالقوه ایران برای گسترش همکاری‌های منطقه‌ای، بدون رفع ریشه‌ای این ضعف‌ها، تحقق یک سیاست همسایگی مؤثر و پایدار با امارات دور از دسترس خواهد بود.

۳-۶. فرصت‌ها

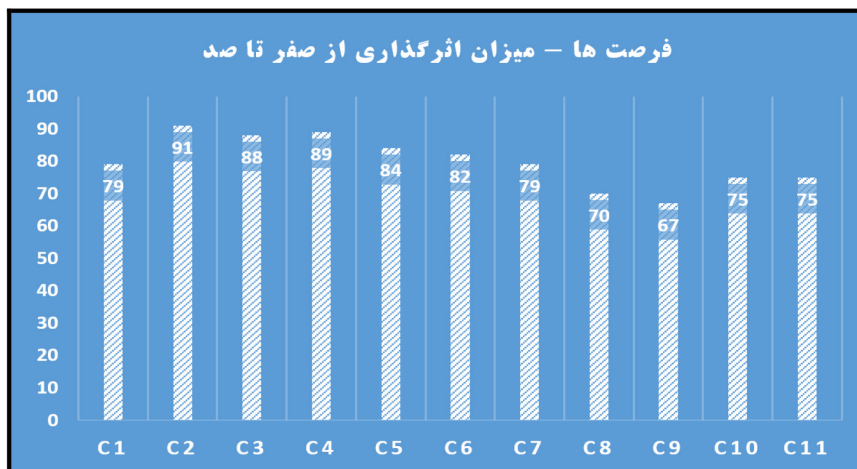
میزان اثرگذاری هر یک از یازده مؤلفه‌ای که پیش‌تر از طریق بررسی‌های اسنادی به‌عنوان فرصت‌های بالقوه جمهوری اسلامی ایران در راستای تقویت پیشبرد سیاست همسایگی این کشور با امارات متحده عربی شناسایی شده بودند، مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفته است. نتایج این بررسی‌ها که در قالب جدول و نمودار ارائه گردید، نشان‌دهنده سطح اهمیت و نقش هر یک از این عوامل در تحقق اهداف مذکور است که می‌تواند مبنایی برای تحلیل‌های دقیق‌تر در مسیر بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود در روابط دوجانبه ایران و امارات باشد.

جدول ۳: میزان اثرگذاری فرصت‌های پیش‌روی ایران در پیشبرد سیاست همسایگی در قبال امارات

ردیف	مولفه‌ها (نقاط قوت)	میزان تاثیرگذاری	
		مقیاس عددی از ۰ تا ۱۰۰	کد
۱	مشارکت در تأمین امنیت منطقه خلیج فارس و دریای عمان	۷۹	C1
۲	توسعه روابط اقتصادی و افزایش مبادلات تجاری غیر نفتی با امارات	۹۱	C2
۳	همکاری و سرمایه‌گذاری مشترک در حوزه انرژی (نفت، گاز و پتروشیمی)	۸۸	C3
۴	استفاده از ظرفیت‌های صادرات مجدد امارات برای دور زدن تحریم‌ها	۸۹	C4
۵	تعامل در حوزه حمل‌ونقل دریایی و توسعه همکاری‌های بندری	۸۴	C5
۶	جذب سرمایه‌گذاری‌های اماراتی در بخش‌های کلیدی اقتصاد ایران	۸۲	C6
۷	بهره‌گیری از تعاملات دیپلماتیک و گفت‌وگوهای دوجانبه جهت کاهش تنش‌ها	۷۹	C7
۸	بهره‌گیری از ظرفیت‌های گردشگری امارات به عنوان قطب توریسم منطقه‌ای	۷۰	C8
۹	تقویت دیپلماسی عمومی و استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی و دینی مشترک	۶۷	C9
۱۰	مبارزه با تروریسم و بازتعریف همکاری‌های امنیتی مشترک	۷۵	C10
۱۱	بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی برای حل اختلافات	۷۵	C11
	میانگین میزان اثرگذاری نقاط قوت	۷۶٫۶۳	

ماخذ: نتایج حاصل از تحقیق

نمودار ۳: میزان اثرگذاری فرصت‌های پیش‌روی ایران در پیشبرد سیاست همسایگی در قبال امارات

ماخذ: نتایج حاصل از تحقیق

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بانی جهان اسلام
جمعه نرسانف العالم الاسلامی

تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده نشان می‌دهد که مؤثرترین فرصت‌های سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی، عمدتاً در حوزه‌های اقتصادی و تجاری متمرکز هستند. گسترش مبادلات غیرنفتی، همکاری‌های انرژی‌محور و استفاده از ظرفیت صادرات مجدد امارات، نه تنها می‌توانند بخشی از فشار تحریم‌ها را کاهش دهند، بلکه زمینه‌ساز تقویت هم‌گرایی اقتصادی و منطقه‌ای نیز هستند. تعاملات در حوزه حمل‌ونقل دریایی و جذب سرمایه‌گذاری مستقیم اماراتی نیز مکمل این مسیر به شمار می‌آیند و امکان احیای زیرساخت‌ها و افزایش پیوندهای تجاری را فراهم می‌کنند. در کنار این مؤلفه‌های اقتصادی، فرصت‌هایی با ماهیت دیپلماتیک و امنیتی، نظیر کاهش تنش‌های سیاسی از طریق گفت‌وگو و مشارکت در امنیت منطقه‌ای، نقشی کلیدی در تثبیت فضای تعامل ایفا می‌کنند، هرچند در مقایسه با عوامل اقتصادی، نقش آن‌ها بیشتر پشتیبان و تسهیل‌گر است. ظرفیت‌های فرهنگی و دیپلماسی عمومی نیز گرچه از دید صاحب‌نظران در حال حاضر کمتر مورد استفاده قرار گرفته‌اند، اما در بلندمدت می‌توانند در بهبود تصویر منطقه‌ای ایران و ایجاد ارتباطات نرم مؤثر واقع شوند. در مجموع، موفقیت در پیشبرد سیاست همسایگی مستلزم تلفیق هوشمندانه این مؤلفه‌ها با تمرکز ویژه بر ظرفیت‌های اقتصادی است.

۴-۶. تهدیدها

بر پایه داده‌های به‌دست‌آمده از پرسشنامه، میزان اثرگذاری هر یک از یازده عاملی که پیش‌تر در مطالعات اسنادی به‌عنوان تهدیدهای مؤثر بر سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران نسبت به امارات متحده عربی شناسایی شده بودند، به شرح جدول و نمودار ذیل می‌باشد. این نتایج نمایان‌گر آن است که این مؤلفه‌ها تا چه اندازه می‌توانند مانع تحقق اهداف منطقه‌ای ایران شوند و در چه سطحی توانایی ایجاد اختلال در روند تعامل سازنده جمهوری اسلامی ایران با امارات را دارند.

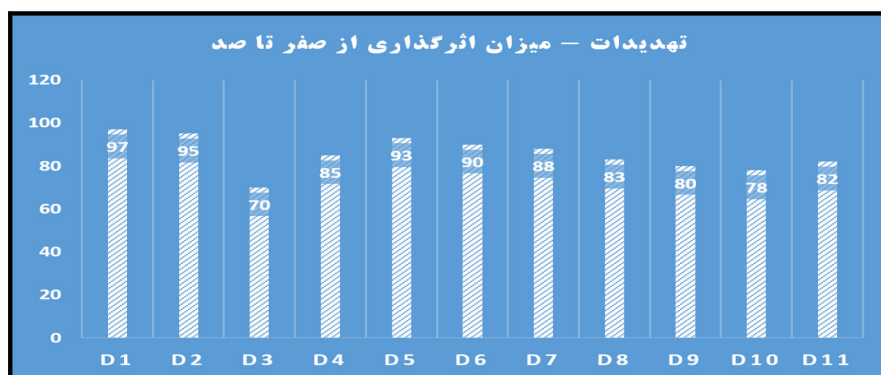
جدول ۴: میزان اثرگذاری تهدیدهای پیش‌روی ایران در پیشبرد سیاست همسایگی در قبال امارات

ردیف	مؤلفه‌ها (نقاط قوت)	میزان تاثیرگذاری	
		مقیاس عددی از ۰ تا ۱۰۰	کد
۱	اختلافات سرزمینی نظیر جزایر سه‌گانه تنب کوچک، تنب بزرگ و بوموسی	۹۷	D1
۲	روابط امنیتی-نظامی امارات با قدرت‌های فرامنطقه‌ای	۹۵	D2
۳	اختلاف دیدگاه امیرنشین‌های امارات در قبال ایران	۷۰	D3

D4	۸۵	رقابت اقتصادی و ژئوپلیتیکی میان ایران و امارات	۴
D5	۹۳	هم‌سویی امارت ابوظبی با غرب در تحریم‌های اقتصادی علیه ایران	۵
D6	۹۰	نگرانی امارات از نفوذ منطقه‌ای ایران و حمایت از محور مقاومت	۶
D7	۸۸	استقرار نیروهای نظامی فرامنطقه‌ای در خاک امارات	۷
D8	۸۳	نقش آفرینی امارات در ائتلاف‌های منطقه‌ای و بین‌المللی	۸
D9	۸۰	اختلاف دیدگاه ایران و امارت در سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌الملل	۹
D10	۷۸	تفاوت بنیادین در نگرش ایران و امارات به الگوهای حکمرانی و توسعه اقتصادی	۱۰
D11	۸۲	نگرانی امارات نسبت به فعالیت‌های هسته‌ای ایران	۱۱
	۸۵/۵۴	میانگین میزان اثرگذاری تهدیدات	

ماخذ: نتایج حاصل از تحقیق

نمودار ۴: میزان اثرگذاری تهدیدهای پیش‌روی ایران در پیشبرد سیاست همسایگی در قبال امارات

ماخذ: نتایج حاصل از تحقیق

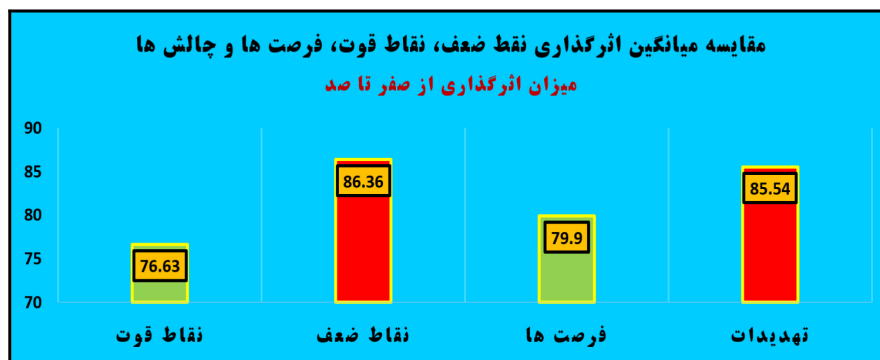
تحلیل دیدگاه صاحب‌نظران حاکی از آن است که اختلاف دیرینه بر سر مالکیت جزایر سه‌گانه تنب بزرگ، تنب کوچک و بوموسی، اصلی‌ترین مانع در روابط دوجانبه محسوب می‌شود. این مسئله نه تنها از منظر تاریخی و حقوقی برای امارات، به‌ویژه امارت ابوظبی، نمادی از بحران مشروعیت تلقی می‌شود، بلکه از لحاظ سیاسی نیز هزینه هرگونه نزدیکی به ایران را برای اماراتی‌ها به شدت افزایش داده است. همکاری‌های امنیتی و نظامی گسترده امارات با قدرت‌های فرامنطقه‌ای نظیر ایالات متحده، فرانسه و رژیم صهیونیستی نیز دومین سطح تهدید عمده به شمار می‌رود. این پیوندها ضمن تقویت بی‌اعتمادی دوجانبه، مانع شکل‌گیری ساختار امنیتی بومی در خلیج فارس شده و از طریق ایجاد موازنه‌سازی

خارجی، عملاً نوعی بازدارندگی علیه ایران را نهادینه کرده‌اند. در سطوح بعدی، جهت‌گیری امارات، به‌ویژه امارت ابوظبی در همراهی با تحریم‌های اقتصادی غرب علیه ایران، عملاً ظرفیت‌های اقتصادی و بانکی ایران در تعامل با امارات را محدود ساخته و امارات را از یک شریک بالقوه اقتصادی، به تهدیدی بالفعل در حوزه اقتصاد بدل کرده است.

نگرانی عمیق امارات از گسترش نفوذ منطقه‌ای ایران و حمایت آن از محور مقاومت نیز در سطحی راهبردی، عامل تعمیق بی‌اعتمادی متقابل بوده و چشم‌انداز هرگونه همکاری منطقه‌ای را تیره کرده است. رقابت ژئوپلیتیکی و اقتصادی میان دو کشور، همراه با حضور نیروهای نظامی خارجی در خاک امارات، نیز ساختار روابط را از حالت مشارکتی به رقابتی تغییر داده‌اند. در لایه‌ای پایین‌تر نیز، مشارکت فعال امارات در ائتلاف‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به رهبری آمریکا، هم‌سویی آن با گفتمان‌های امنیتی ضدایرانی را تقویت کرده است.

در سطح تهدیدات میانی، اختلاف دیدگاه میان دو کشور در خصوص مسائل منطقه‌ای و تفاوت در الگوهای حکمرانی و توسعه، هرچند تأثیر فوری و شدید ندارند، اما به تدریج مانع از شکل‌گیری درک مشترک راهبردی و هماهنگی در تصمیم‌سازی شده‌اند. در نهایت، اختلاف در نگاه امیرنشین‌های مختلف امارات به ایران و همچنین نگرانی‌هایی درباره برنامه هسته‌ای ایران، انسجام تصمیم‌گیری‌های امارات در قبال ایران را تضعیف کرده و باعث شده است که رویکرد امارات نسبت به سیاست همسایگی با ایران همواره در معرض نوسانات و فشارهای خارجی باشد.

نمودار ۵: مقایسه میزان اثرگذاری نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات

فصلنامه علمی - پژوهشی
مجموعه نشریات العالم الاسلامی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام

۲۰

سال پانزدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۴

۷. نتیجه گیری

روابط میان جمهوری اسلامی ایران و امارات متحده عربی، با وجود پیوندهای عمیق تاریخی، فرهنگی و اقتصادی، همواره تحت تأثیر تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی با نوساناتی همراه بوده است. در این میان، سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از ارکان اصلی سیاست خارجی کشور، نقشی کلیدی در تنظیم روابط با امارات متحده عربی داشته است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و استفاده از مدل SWOT، تلاش نمود با تفکیک عوامل داخلی (نقاط قوت و ضعف) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدات) تأثیرگذار بر سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی، تصویری دقیق و ساختاریافته از سیاست ارائه دهد و از طریق روش‌های ترکیبی گردآوری داده‌ها، از جمله مطالعات کتابخانه‌ای و پرسشنامه‌های نیمه ساختاریافته، دیدگاه‌های کارشناسان و تحلیل‌گران حوزه سیاست خارجی را نیز در تحلیل خود لحاظ کند.

تلفیق نتایج حاصل از تحلیل مطالعات اسنادی و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده توسط پرسشنامه حاکی از آن است که سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران با امارات متحده عربی در چارچوبی پیچیده و چندلایه از تعاملات تاریخی، ژئوپلیتیکی و راهبردی شکل گرفته که در آن فرصت‌ها و تهدیدها در کنار قوت‌ها و ضعف‌ها به گونه‌ای درهم تنیده‌اند که هرگونه پیشرفت در روابط، مستلزم مدیریت دقیق متغیرهای گوناگون است. موقعیت ژئواستراتژیک ایران و منابع انرژی، ظرفیت بالایی برای همکاری با امارات فراهم کرده‌اند، اما نبود زیرساخت‌های هماهنگ، ضعف در نهادسازی و فقدان راهبرد کلان، مانع بهره‌برداری مؤثر از این ظرفیت‌ها شده است. عواملی هم‌چون پیشینه فرهنگی مشترک و توان نیروی انسانی، به دلیل کم توجهی در دستورکار دیپلماسی، هم‌چنان بالقوه باقی مانده‌اند. هم‌چنین، ناهماهنگی‌های گفتمانی و ضعف در سیاست‌گذاری باعث شده است روابط ایران و امارات میان همکاری و تقابل در نوسان باشد. تهدیداتی چون مناقشه بر سر جزایر سه گانه، نزدیکی امارات به آمریکا و اسرائیل و شکاف‌های ایدئولوژیک نیز بر عمق واگرایی‌ها افزوده است. با این حال، فرصت‌هایی مانند توسعه تجارت غیرنفتی، صادرات مجدد و همکاری‌های انرژی محور در صورت اقدامات اعتمادساز و بازطراحی روابط، هم‌چنان امیدبخش‌اند. در بلندمدت نیز حوزه‌هایی چون گردشگری و همکاری‌های علمی و فرهنگی می‌توانند به بسترهایی برای کاهش تنش و تقویت هم‌گرایی تبدیل شوند.

در مجموع می‌توان گفت سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی در موقعیتی حساس و دوجبه‌ی قرار دارد. از یک سو، سطح تهدیدات (با میانگین اثرگذاری ۵۴/۸۵) و نقاط

ضعف داخلی (با میانگین ۸۶/۳۶) نشان‌دهنده موانع جدی و ساختاری در مسیر هم‌گرایی منطقه‌ای است. از سوی دیگر، فرصت‌های بالقوه (با میانگین اثرگذاری ۷۹/۹۰) و نقاط قوت کشور (با میانگین اثرگذاری ۷۶/۶۳) بر وجود ظرفیت‌های قابل توجه برای گسترش تعاملات و کاهش تنش‌ها دلالت دارد. اما در این میان، برتری قابل توجه میانگین اثرگذاری تهدیدات و نقاط ضعف بر فرصت‌ها و توانمندی‌ها، حاکی از این واقعیت است که موفقیت سیاست همسایگی ایران در قبال امارت نه صرفاً در گرو بهره‌گیری از ظرفیت‌ها، بلکه مشروط به مدیریت فعال تهدیدات و اصلاح ضعف‌های داخلی خواهد بود. از این رو می‌توان گفت عبور از وضعیت فعلی به‌سوی همکاری پایدار، نیازمند رویکردی راهبردی، بازتعریف اولویت‌های سیاست خارجی و سرمایه‌گذاری در اعتمادسازی است.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

منابع

- اسماعیلی، محمد مهدی؛ قادری کنگاوری، روح اله؛ فیروزکوهی، مهدی؛ علیپور، عباس و نبوی، سید مهدی (۱۴۰۲). تبیین مناسبات امنیتی حاکم بر روابط امارات و رژیم صهیونیستی. نشریه علمی سیاست دفاعی، ۳۲ (۱۲۴)، ص ۱۰۱-۱۲۸.
- راوندی، بهار؛ برزگر، کیهان و ازغندی، علیرضا (۱۴۰۱). ارائه الگوی راهبردی سیاست همسایگی برای جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی، ۱۴ (۵۲)، ص ۱-۱۵.
- رستمی، محسن؛ محمدی، محمدرضا و رعنائی، احسان (۱۳۹۹). تحلیل سیاست خارجی امارات متحده در قبال ایران در چارچوب نظری حصار استراتژیک، فصلنامه دانش تفسیر سیاسی، ۲ (۵)، ص ۱۵۰-۱۷۶.
- رضاپور، دانیال و منعم، روح الله (۱۴۰۳). الگوی رفتاری جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی در منطقه غرب آسیا. فصلنامه مطالعات خاورمیانه، ۳۱ (۲)، صص ۱۵۵-۱۷۶.
- سرعلی، رضا و پوردیبهیمی، شهرام (۱۳۹۵). همسایگی و همسایه بودن. فصلنامه صفا، ۲۶ (۷۲)، ص ۵-۲۴.
- طاهایی، سید جواد و موسوی نیا، سید رضا (۱۳۹۳). همسایگی؛ نظریه‌ای برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه پژوهش‌های سیاست اسلامی، ۱ (۴)، ص ۱۶۵-۱۹۲.
- عباسی، ابراهیم و خسروی، مصطفی (۱۳۹۸). مناسبات ج.ا.ایران و امارات: همکاری اقتصادی و واگرایی سیاسی (۱۹۹۰-۲۰۲۰). فصلنامه روابط خارجی، ۱۱ (۴۱)، ص ۳۷-۶۵.
- گمشادزهی، حمید (۱۴۰۱). سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی (۱۴۰۰-۱۳۹۲). تهران، پنجمین کنفرانس بین‌المللی و ششمین کنفرانس ملی حقوق و علوم سیاسی.
- گوهری مقدم، ابودر؛ بشیری لحافی، میثم و کولیوند، یونس (۱۴۰۲). سیاست همسایگی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ الگوی پیشنهادی و توصیه‌های سیاستی. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۶ (۲)، ص ۵۷-۸۱.
- مرادی حقیقی، فائزه (۱۴۰۲). رصد تحولات اقتصادی کشورهای اصلی طرف تجاری (توسعه روابط تجاری ایران و امارات متحده عربی. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- مشفق، زهرا (۱۴۰۱). فرصت‌ها و چالش‌های همکاری ایران و امارات. ماهنامه علمی امنیت اقتصادی، ۱۰ (۴)، ص ۴۱-۵۰.
- موسوی‌نیا، سید رضا (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر نظریه همسایگی. فصلنامه مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام، ۳ (۱۰)، ص ۱۱۵-۱۳۱.
- Bary, T. (2005). A Global Good Neighbor Ethic For International Relations. International Relations Center, Foreign Policy in Focus. URL= <https://www.utne.com/community/aglobalgoodneighborethicforinternationalrelations/>
- Chuny, C. (2010). China's Multilateral Cooperation in Asia and the Pacific. Institutionalizing Beijing's Good Neighbor Policy. London and N.K.: Routledge.
- Dalton Lin, K. (2010). Good Neighbor or Bad Neighbor? Explaining China's Neighborhood

- Policies. Prepared for the 16th Annual North America Taiwan Studies Conference.
- Glombitza, O., & Zaccara, L. (2021). The Islamic Republic's Foreign Policy through the Iranian Lens: Initiatives of Engagement with the GCC. *The International Spectator*, 56(4), p.15–32, URL= <https://doi.org/10.1080/03932729.2021.1986296>
- Jackson, S. F. (2006). China's Good Neighbor Policy: Relations with Vietnam and Indonesia in Comparative Context. Presented to the International Studies Association Annual Meeting. Sandiego Panel WD20 Chinese Foreign Policy.
- Kaddorah, E. (2018). The regional geo-sectarian contest over the Gulf. *Insight Turkey*, 20(2). P. 21-32, URL= <https://doi.org/10.25253/99.2018202.02>.
- moec.gov.ae. (2024). UAE and Iran hold first session of Joint Economic Committee to promote cooperation in new economy sectors, tourism, transport, entrepreneurship & renewable energy. <https://www.moec.gov.ae/en/-/uae-and-iran-hold-first-session-of-jointeconomic-committee-to-promote-cooperation-in-new-economy-sectors-tourism-transportentrepreneurship-renewable-energy>.
- Quamar, M., Hameed, S. (2023). *Persian Gulf 2023, Indias Relations with the Region*, Palgraf Macmihhan.
- Ramezani Bonesh, Farzad. (2023). UAE-Iran 2023/24 Bilateral Trade, Status, and Prospects. URL= <https://www.middleeastbriefing.com/news/uae-iran-2023-24-bilateral-trade-status-and-prospects>.
- Rooh Al-Amin, M. (2018). Each of these islands is a strong warship which would never sinks. *Mashregh News*, URL= <https://www.mashreghnews.ir/news/897576/>.
- Tehran times. (2024). Revival rhythm: Iran's tourism blooms by 21%. URL= <https://www.tehrantimes.com/news/497821/Revival-rhythm-Iran-s-tourism-blooms-by-21>.
- Ulrichsen, K. C. (2022). Restoring Balance to UAE-Iran Relations. Arab Center for Research & Policy Studies. URL= <https://www.dohainstitute.org/en/Lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/Restoring-Balance-to-UAE-Iran-Relations.pdf#page=4.21>

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priv-۱۵۰۱۰۱

به این مقاله این گونه ارجاع دهید:

وفایی، ایرج؛ کشیشیان سیرکی، گارینه؛ قانیدی، محمدرضا (۱۴۰۴)، «تحلیل سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران در قبال امارات متحده عربی بر پایه مدل تحلیلی (SWOT)» فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س ۱۵، ش ۱، بهار ۱۴۰۴، صص ۱-۲۴.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

۲۴

سال پانزدهم، شماره اول، بهار ۱۴۰۴